

Eelajalooline nuia mees
Inglismaa kriidikaljus, 60 m pikk.

Herakles tuleb põrgust, mingi
imenui käes, ca 520 eKr.

Herakles toetab taevast,
nui hetkeks kõrvale pandud.

Kolmesarveline abistab
Juudast enesetapul. Fanefjordi
kirik, Taani, ca 1480.

Väike märgiatlas

Karl Kello

NUIA KASUTAVAD NAD SAGELI

Kui Kalevipoeg põrgus käinud, lasknud ta teha endale vägeva raudnuia, millega põrutanud põrgu raskete raudväravate pihta, nii et põrgu põrunud – ta pole mitte kohe sisse pääsenud: „Kalevipoeg leidis end põrgu väravas, ei saanud aga sisse. Ta vaatas veidi aega ümber ja leidis põrgutrellide juures sepikoja, see oli põrgu sepikoda. Siin laskis ta teha tugeva raudnuia, tuli siis tagasi põrgu värava juurde, lõi nuia vastu raudväravat ja purustas selle. Põrgu põrus tema löökide all. Hirmunult jooksid kuradid kokku (*hirmuga kiuhv-kauhv kokku*) ja hüüdsid: „Kes see on? See peab olema tugev mees: kes põrgu värava suudab sisse lüüa, peab olema meist tugevam.” Nad nägid Kalevipoega nuia vastu astuvat, jooksid hirmunult laiali, viskasid oma ahjuhargid minema, hüppasid üle põrgu raudvõre või läksid peitu” (tõlge saksa keelest; Muistendid Kalevipojast, Tallinn 1959, lk 123). Põrgu keskel seisnud ümmargune järv tumesinise veega.

Ka muinaskreeklaste Tartarost piiranud raudmüür, raudsed väravad ees. Allilma külastas Herakles, tulles sealt eluga tagasi ja tuues kolmepäise põrgukoera välja maa peale. Müütiline nuia mees temagi, nagu illustratsioonidelt näha. Allilma teati asuvat kõige kaugemal põhjamaal – sealkandis, kus Päikese poja Phaethoni haud.

Allilma isanda atribuut

Kalevipoja-taolisi raudnuia mehi tunneb mitmete maade mütoloogia. Vene muinasjutuline Svetovik kasutanud põrgus käies raudnuia, mis taotud samuti põrgujärve äärses paganate pajas. Mingit viiekümnepuudast raudteivast või -keppi heitnud vene muinasjutukangelased, et teha kindlaks, kes tugevam ja võib juba kosja minna. Tohtu suur raudnui olnud iiri valgusejumala vanaisal, säältilma valitsejal ja maailmapuu valvuril – nii suur ja raske, et ta seda hästi isegi kanda ega tõsta ei jaksanud. Raudnui on allilma isanda atribuut. Suurt nuia kannab käes ka kurat. Kohalik

kurat peksnud maksuraskustesse sattunud nõidu suure raudkangiga.

Samasse kategooriasse kuulub ka Vanapagana raudnui. Vanapagan kiidab oma rasket raudnuia (Vanapagana ja Hansu nuia viskamise lugu): „See nui on mul isast peritud ja peab ka mu lastelastele peranduseks jääma; viskame nüüd sellega, et peris näha saame, kumb meist peris kõrgemale viskab.” Vanapagan visanud nuia ligi pilvi, Hans aga pole suutnud seda mitte liigutada. Öelnud siis, et ootab suurt pilve, mille serva peale nui heita. Mispeale Vanapagan nuia viskevõistlusest hoopis loobunud – kahju olnud tal kaotada esisade pärandust.

Raudkepp, asjaks ikka

Kui muinasgermaani kangelane Siegfried külastas Nibelungide saarel oma aardemäge, ründas varavalvur, ürgvana hiiglane, teda raudnuia – ja nii ägedalt, et kõmas kogu udumäe saare kivimäel seisv kants ligi müütilist tuleaset.

Kreutzwaldi ennemuistsetest juttudest tuntud Udumäe kuningas, halli habemega ühesilmaline vanamees, külitanud mäekünkal paksu udu sees tule ääres, raudkepp käes, ja kohendanud sellega tuld. Udumäes näib olnud maa-aluste sepikoda, kus koostas varjul kullarahnud. Soome rahva müütiliste lugude järgi muutuvad mere saarel tule ümber ringina magava ühesilmalise tulehiu kivid puhtaks kullaks. Taeva-raud? Kreutzwaldi käsitletud Udumägi meenutab kontekstuaalselt Nibelungide kulla mäge udumäe saarel.

Ka Jeesusel olnud raudkepp kasutada. Kristus karjatseb paganarahvaid raudsauaga: „ta hoiab neid kui karjane raudsauaga, nii nagu purustatakse saviasitjaid” (Ilm 2,27). Paganate peksmise kohta öeldakse: sa peksad nad „puruks raudkeppiga, sa lööd nad katki nagu potissepa tehtud astjad” (Ps 2,9).

Issanda vend, nui käes

Meenutamist väärib siinkohal ka nuia mees Jaakobus Noorem, Issanda vend. Nui on kristlikus ikonograafias Jaakobuse atribuut, kuivõrd mängis tema märtrisurmas määra-

vat rolli. Pärimuse järgi, kui Jaakobus Noorem, vanim Jeesuse vendadest, Jeruusalemma esimene piiskop, ülistanud Jeruusalemma rahvale templi katuselt venna ülestõusmist, lükatud ta templi müürisakmetelt alla Kidroni orgu ning lisaks löödud surnuks esimese kättejuhtuva kaikaga, kalevivalmistaja roobitsa ehk vanutamisnuiaga.

Kuldne kurikas

Tähelepanuväärne asjaolu – soome loitsudes on kuldne kurikas ehk suur nui *pilven päällisen jumalan* = Ukko atribuut. Lisaks sellele, et Ukko kaitseb karja ja ajab jahimehele kuldse kurikaga saaki ette, kutsutakse ta appi avama sellega luiseid lukkusi, looja lukkusi, et päästa inimeselaps ilmale.

Samas on kuldne kurikas ka allilma isanda atribuut. Näiteks tõuseb merest must mees, et müütiline suur härg ära tappa, kuldne kurikas, hõbedane nui käes. Kuldse kurika ja hõbedase nuiaga üritatakse samuti suurt siga tappa, lõpeb see lugu tragikoomiliselt kõigile jumalikele asjaosalistele.

Muinasjutus aga mahub kari suuri raudnuiamehi pisikesse kotti – põrguvägi, mis muud. Kotist välja kargavad raudnuiamehed annavad hooletumalt ja ekslikult käitunud mehele valu, nii et küll saab; vemmeldavad ta läbi, nii et sel alles suures hädas tuleb viimaks meelde hüüda: „Kott kinni!“ Alles siis poevad oma nuiadega kotti tagasi. Metsataguste kohta ongi seda öelda, et kui üks tuim tukunui midagi pähe võtab, siis kas või nui neljaks, aga ajab oma jonni. Eks siis tulebki puuga pähe meetodil talle tarkust sisse ajada.

Ei hakka külge tuli ega raud

Eesti Kalevipoja, iiri päikesejumala vanaisa, müütilise musta mehe merest, *pilven päällisen jumalan*, saladusliku saare varavalluri, kohaliku Vanapagana ja muinasjutuliste kotimeeste raudnuiamehelikus kontekstis on põhjust pöörata tõsiselt tähelepanu sellele, mida kirjutas Tacitus ligi 2000 aastat tagasi aegade kohta – et eelistavad teised kasutada mõõkade asemel nui: aegade hõimud „austavad jumalate ema. Usu märgina kannavad nad metsseakujutisi: see tagab paremini kui relvad või mis tahes muu kaitse jumalanna austaja ohutuse isegi keset vaenlasi. Mõõku kasutatakse harva, nui sageli” (Tacitus, Germania; tõlge Kristi Viiding, LR 2007/ 21–22).

Metssiga oli iiri keltide ja ka müütiliste vaanide püha kultusloom. Vaanid olid va-

nem jumalasu germaani mütoloogias, tõenäoliselt muinaspõhja algset jumalad. Soomerootslasest ajaloo professor Matti Klinge seostab vaanid väinalastega, kelle väljapaistvaim kuju on Väinämöinen, vrd ka Väinä neiu, kes mõlemad pidanud eluaset Väinamere ja Väinä jõe kandis. Metsseakujutiste kohta: Beowulfi kiivriale asetanud relvasepp seakujud, et talle kõvemgi terasmõõk külge ei hakkaks. Sigasõdalane ründas raevukalt kui metskult. Sigasõdalaste külge ei hakanud tuli ega raud.

Usu märgina

Metskuldikultuse taustal aimub meteoriidikartus. Ühel Ojamaa piltkivil on jäädvustatud sigatriskele, kuldi-, kotka- ja maopäine triskele, 400–600 pKr. Metskult lendab tulemaona kotkatiivul taeva all? Seapäiseid draakoneid tunti muistses Hiinas. Egiptlastel pimestab hävitavaid loodusjõude kehastav Seth musta metssea kujul päikese- ja taevajumala Horose silma – päikesevarjutuse puhul üritab usutavasti draakon päikest alla neelata: India mütoloogias võib metsseakujuline olend esindada komeeti, s.o meteoriidikandjat draakonit. Põhjala mütoloogia tunneb hiilgavate harjastega taevakulti Gullinburstit ('kuldharjaseline'). Jne.

Kui jumalate ema austavad aetid kandis usu märgina kaasas metssea kujutisi, mis taganud neile julgeoleku isegi vaenlaste seas – olid nad siis sümboolselt sigadraakoni kaitse all? Meteoriidi kujul ilmutas end ka Väike-Aasia ürgne emajumal, Suur Ema, ja samuti muistsete kreeklaste armastusejumalanna Aphrodite. Armastust käsitati kreeka filosoofias kui kosmilist ürgprintsipi.

Aastal 204 või 203 eKr toodi Rooma früügia jumalate ema kehastav väike must meteoriit, mis pani alguse uuele päikese kultuse traditsioonile. Ka esmane kujutus Aphroditest, tema mitteikooniline kuju baetylos, olnud musta meteoriidi tükk. Seda austati Küprosel, hoides templis, mis pärines umbes aastast 1200 eKr. Iseloomulik, et just neil aegadel tabas maad tohutu meteoriidikatastroofide laine.

Jumalat ei ole, ütleb see kurblik mees, nui käes. Psaltri-illustratsioon, 13. sajand.

Sama mees juba soliidse narrirüüs. Inglismaa, ca 1300.

Nuiamees Jaagup, Issanda vend. Kölni toomkirik, 13. sajand.